

Vilken sträng var det som brast?

En språklig och medicinsk diskussion med utgångspunkt från episoden med Teukros i *Iliaden* 8.321-334

av Göran Benoni

1. Introduktion

I *Iliadens* 8:e bok beskrivs en kamp mellan Teukros, grekernas främste bågskytt, och Hektor, troernas anförare. Teukros försöker upprepade gånger förgäves träffa Hektor med sina pilar. Kampen når sin höjdpunkt i vv. 321-334:

σμερδαλέα ἰάχων· ὃ δὲ χερμάδιον λάβε χειρί,
βῆ δ' ἰθὺς Τεύκρου, βαλέειν δέ εἰ θυμὸς ἀνώγει.
ἦτοι ὃ μὲν φαρέτρης ἐξείλετο πικρὸν οὔστον,
θῆκε δ' ἐπὶ νευρῆ· τὸν δ' αὖ κορυθαίολος Ἴκτωρ
αὐερούοντα παρ' ὤμων, ὅθι κληῖς ἀποέργει
αὐχένα τε στῆθός τε, μάλιστα δὲ καίριόν ἐστι,
τῆ ῥ' ἐπὶ οἱ μεμαῶτα βάλεν λίθῳ ὀκριόεντι,
ῥῆξε δὲ οἱ νευρῆν· νάρκησε δὲ χεὶρ ἐπὶ καρπῷ,
στῆ δὲ γνῦξ ἐριπῶν, τόξον δὲ οἱ ἔκπεσε χειρός.
Αἴας δ' οὐκ ἀμέλησε κασιγνήτοιο πεσόντος,
ἀλλὰ θέων περίβη καὶ οἱ σάκος ἀμφεκάλυψε.
τὸν μὲν ἔπειθ' ὑποδύντε δύω ἐρίηρες ἑταῖροι
Μηκιστεὺς Ἐχίοιο παῖς καὶ δῖος Ἀλάστωρ
νῆας ἔπι γλαφυρὰς φερέτην βαρέα στενάχοντα.

“Vrålande fruktansvärt grep han fatt i en sten och mot Teukros
gick han hotfullt – han brann av otålig iver att kasta.
Denne tog åter en pil ur kogret och lade på bågen,
drog så tillbaka mot axeln dess sträng och siktade noga,
men innan pilen flög ut kom den hjälmbronsglimmande Hektors
vassa sten och slog i **där nyckelbenet förenar
halsen och bröstet – en punkt som är mer sårbar än andra.
Bågens sträng brast itu och med höger handled förlamad**
nedsjönk Teukros på knä, ur hans hand föll bågen till marken.¹
Aias som inte var sen att skynda den fallne till bistånd
ställde sig över sin bror och betäckte honom med skölden.²
På sina skuldror tog honom nu två trogna kamrater,
Echios’ son Mekístevs och gudarnas like Alastor
och bar till skeppen ner den kvalfullt stönande kämpen.”³

Episoden är intressant ur många aspekter:

Språkligt ser man att en del översättningar har en delvis annorlunda tolkning:

“..sprang då **strängen** utaf, och domnade handen vid leden” (Johansson 1846)

“..and he broke the **sinew** of his arm so that his wrist was less” (Butler 1898)

“..**strängen** för stenen sprang av, och vid leden domnade handen” (Lagerlöf 1913, 2012)

“..och krossade **senan** så att armen domnade ner till handleden” (Bækström 1972)

-
1. Det är den vänstra armen, den som håller bågen, som blir förlamad. Kirk (1985-1993), kommentar till 8.328.
 2. Vid transkription av grekiska namn har jag i citat följt ursprungets stavning, i brödtexten i första hand stavningen i *NE*; saknas namnen där har jag konsulterat Lagerlöfs översättning (2012).
 3. Min markering. Björkesons översättning (1999). Om inget annat anges är de citerade översättningarna i texten Björkesons.

“..and he broke the **bowstring**; and his hand grew numb at the wrist” (Murray 1999) “A **tendon** snapped; the archer’s arm went numb” (Fitzgerald 1998)

“..and broke **his string**: his arm went numb at the wrist” (Hammond 1987)

Således har några översättare valt att tolka ordet *νευρή* som “strängen/bågsträngen”, andra som “senan”. Hammonds översättning av frasen “*ῥῆξε δέ οἱ νευρήν*” – “broke his string”- skiljer sig från övriga översättares och är ett steg närmare vad som står i originalet. En lämplig översättning till svenska kan vara: “hans sträng/sena brast”.⁴

Ur medicinsk synvinkel noterar man två saker: dels domnar handen, dels anger Homeros att området där nyckelbenet förenar halsen och bröstet är en punkt mer sårbar än andra.

Domningen i handen tyder på att Teukros har åsamkats en nervskada. Nerverna ut till armen börjar som så kallade nervrötter vilka avgår från halsryggmärgen, passerar ut mellan halskotorna och flätar ihop sig till en nervfläta, *plexus brachialis*. Denna passerar under nyckelbenet ut i armhålan och delar efterhand upp sig i skuldrans och armens olika nervstammar. Skada på *plexus brachialis* är en sällsynt men känd komplikation till frakturer på nyckelbenet.

Frasen “där nyckelbenet förenar halsen och bröstet – en punkt som är mer sårbar än andra” ter sig vid första anblicken förbryllande. Nyckelbensfrakturer är relativt vanliga på en modern akutmottagning och brukar räknas till de mer godartade frakturerna.

Homeros har emellertid rätt såtillvida att under antiken var penetrerande skador nära nyckelbenen i princip dödliga. Avståndet till vitala strukturer i halsen och bröst-korgen rör sig bara om enstaka centimeter. Framför allt är det stor risk för skador på de stora kärlen i halsen och ut till armen samt övre hålvenen och stora kroppspulsådern.

4. Blomqvist och Jastrup (2006) 247, 357.

Risken för skador på lungan och lungsäcken samt mat- och luftstrupe är också avsevärd.

Se bild 1. Notera särskilt hur nära nerver, kärl och luftstrupe ligger varandra.

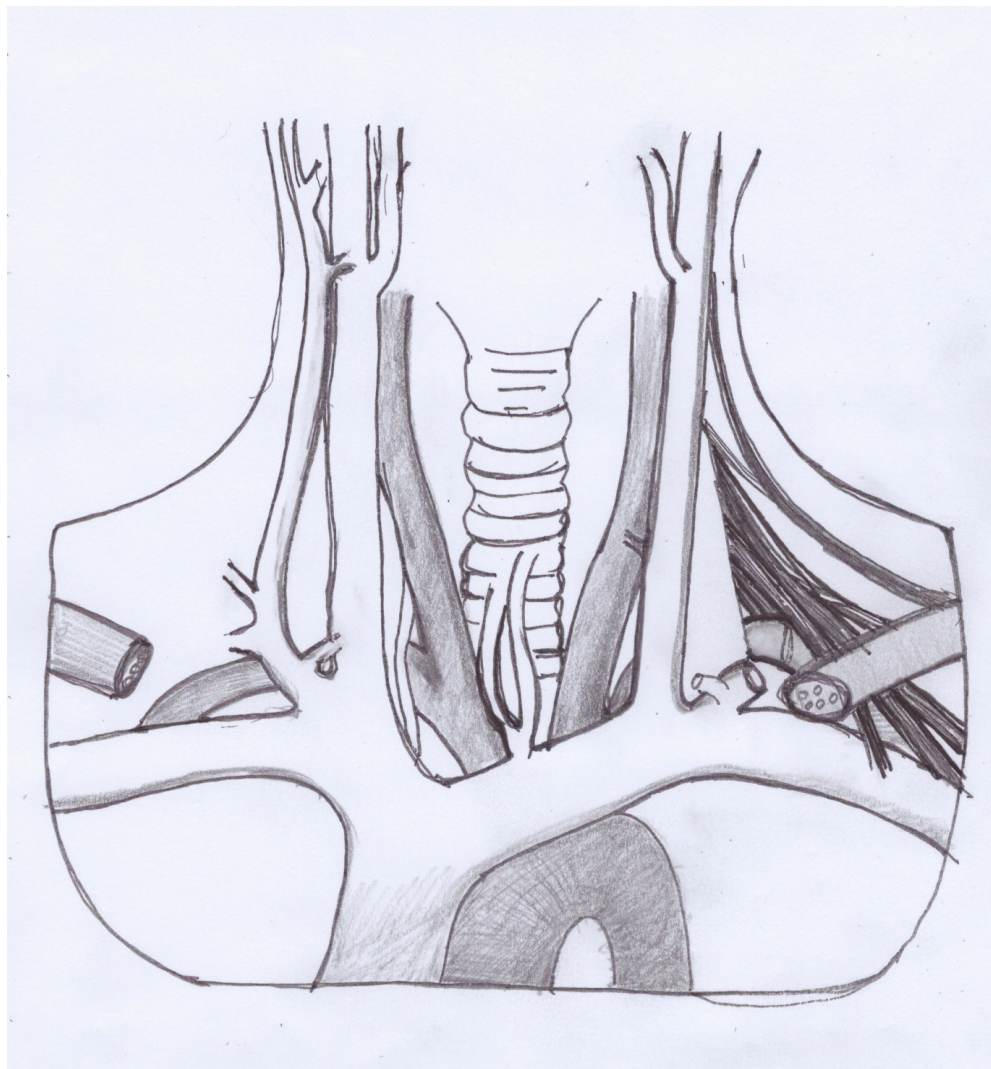

Bild 1. Schematisk anatomisk skiss av övergången mellan hals och bröstorg sedd framifrån. Främre bröstorgsväggen med bröstbenet borttagna. Den tvärbandade strukturen i mitten är luftstrupen. De avskurna nyckelbensändarna sticker in snett nedåt-inåt från sidorna. Den ljusare trädliknande strukturen är övre hålvenen med de stora venerna till huvud och armar. Den bågformade mörkare strukturen i bildens nederkant är den så kallade aortabågen med de stora pulsåderna som går till huvud och armar. Den mörka stråkformade strukturen som löper snett nedåt-utåt till höger i bilden och passerar under nyckelbenet är vänster *plexus brachialis*.⁵

5. Efter Sobotta-Becher, Atlas der Anatomie des Menschen. Urban & Schwarzenberg, München 1962.

2. Målsättning

Syftet med denna artikel är att närmare beskriva och analysera Teukros' skada, liksom andra närbesläktade skador, ur ortopedisk och ur språklig synvinkel.

Syftet är också att analysera vad som kan utläsas av dessa textställen vad gäller Homeros' anatomiska och medicinska kunskaper.

Avslutningsvis skall även diskuteras hur man skall tolka vad som brast – var det sträng, sena eller nerv?

3. Material och metod

3.1 Material

Iliadens 8:e bok, 321-334 samt övriga tillämpliga ställen i översättningar av Johansson respektive Lagerlöf, Bækström och Björkeson, samt de engelska utgåvorna av Butlers, Murrays, Fitzgeralds och Hammonds översättningar.

Perseus' internetutgåva av *Iliaden* på grekiska.⁶

Citerade avsnitt ur *Perseus'* internetutgåva är jämförda med *Teubnerutgåvan* och *Kirk*.⁷

3.2 Metod

1. Läsning av *Iliaden* i Björkesons översättning och markering av de ställen där orden sträng/bågsträng, båge/pilbåge, nyckelben och sena förekommer. I förekommande fall jämförelse med motsvarande ställen i Johanssons respektive Lagerlöfs, Bækströms, Butlers, Murrays, Fitzgeralds, samt Hammonds översättningar.

Läsning av aktuella grekiska textavsnitt i *Perseus'* Iliadenversion och genom användning av sökfunktionen i *Perseus* söka upp de ställen där de aktuella grekiska sökorden förekommer: νευρά, ἦ, νεῦρον, τό, κλείς, ἦ, τένων, ὀ, βίος, ὀ, τόξον, τό.

2. Litteratursökning och - genomgång.

3. Medicinsk och språklig analys av de olika nerv-/sen-/nyckelbensskador som Homeros beskriver.

4. Jämförelse mellan olika översättningar.

5. Tolkning med utgångspunkt från språkligt och ortopediskt synsätt.

6. Perseus Digital Library. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0133>. Upprepade besök 2014-2016.

7. West, M. L (1998) respektive Kirk, G. S. (1985-1993).

4. Inledning

I artikeln hänvisas generellt till Homeros som författare till *Iliaden*.⁸

Jag utgår från att *Iliaden* inte är produkten av en enda mans fantasi eller erfarenheter. Homeros själv har sålunda troligen inte upplevt eller skapat alla de händelser han beskriver utan berättelsen är influerad av "en urgammal tradition".⁹ Den är vidarebefordrad genom oräkneliga barders oräkneliga återberättelser av episka hjältesagor under kanske 500-600 år eller mer. Här finns även gemensamma drag med det forntida Mellersta Österns poesi och mytologi. Kontakter med och influenser från Egypten fanns redan under minoisk, mykensk och arkaisk tid.¹⁰ *Iliaden* fick tidigt en enorm litterär betydelse, inte bara för drama och epik. Även *Corpus Hippocraticum* och andra medicinska skrifter anges ha varit influerade av Homeros.¹¹

4.1 Litteratur

Att Teukros-episoden i 8:e boken är oklar uppmärksammades redan under antiken med ett antal kommenterande scholier som följd. Med utgångspunkt från en del av dessa och andra antika redogörelser har Eustathios av Thessaloniki mer utförligt kommenterat omständigheterna kring Teukros' skada.¹²

Skadepanoramata i *Iliaden* har sedan gammalt väckt intresse. Fröhlich räknar i sin artikel upp 40 referenser till militärmedicinsk litteratur rörande Homeros mellan åren 1570 och 1878.¹³ Vidare gör han bl.a. en sammanställning av antalet krigsskador i *Iliaden* (147), varav 114 dödliga och 9 med oklart utfall.¹⁴ Avslutningsvis framför

8. Detta innebär inte att jag försöker ta ställning till den homeriska frågan, vilket ligger utanför uppsatsens syfte, utan görs helt enkelt för att underlätta skrivandet. "We may have lost a historical author whom we never knew anyway, but we have recovered in the process a mythical author who is more than just an author: he is *Hómēros*." Nagy (1996) 112.

9. Linnér förord till Björkeson (1999) 11.

10. Il. 9.381-382. Se även Latacz (2004) 210 samt Nutton (2013) 40 – 42.

11. Sjöström (2015) 11.

12. Bysantinsk kyrkoman och filolog, ca 1115-1195 som bland annat skrivit omfattande Homeroskommentarer (*NE*).

13. Fröhlich (1879).

14. Saunders (2004) reviderar Fröhlichs tabell och kommer fram till 139 skador, varav 105 dödliga och 8 oklara.

Fröhlich, som var kunglig stabsöverläkare i Sachsen, att författaren till *Iliaden* förenar ett sådant militärt och medicinskt vetande att han rimligen har varit militärläkare “im Sinne seiner Zeit”.

En sökning i PubMed, en av de tyngre medicinska databaserna, resulterar i ett flertal träffar i ämnet.¹⁵ De flesta av de funna och här angivna artiklarna utgörs huvudsakligen av uppräknningar av skador inom olika områden och organsystem, styrt av respektive författares medicinska och kirurgiska specialitet. Att döma av de olika artiklarnas referenslistor grundar sig de flesta författarna på översättningar av *Iliaden* till sina respektive modersmål, inte på analys av den grekiska texten.

Thompson diskuterar i “*Homer as a Surgical Anatomist*” några av de frågeställningar som tas upp i denna artikel.¹⁶ Vad gäller Teukros konstaterar han följande: “Clearly the brachial plexus or part of it was damaged”. Vidare diskuterar han bl.a. anatomin kring Hektors banesår och diskuterar även vilka “two sinews” som Homeros avser i episoderna med Aeneas (5.305) och Dioreus (4.517).

Aydn och medarbetare föreslår i en kort kommunikation att *Iliaden* innehåller de äldsta beskrivningarna av skador på *plexus brachialis*.¹⁷ De hänvisar dels till episoden med Teukros i 8.328, dels till Hektors död i 22.325. De hänvisar också till en vas målning från 300-talet f.Kr. som de menar visar att Hektor blir svag i armen sedan Akilles träffat honom i halsen med sin lans.

Att Hektors banesår skulle vara förknippat med en nervskada har dock inget stöd i *Iliadens* text. Här nämns inget om vare sig någon skadad sträng eller sena, inte heller något om svaghet i endera armen.

Aydns artikel illustrerar att en nutida läsare i sin entusiasm lätt kan komma att tolka den antika texten utifrån nutida specialkunskap och läsa in betydelser som inte har någon motsvarighet i ursprungstexten. Fler exempel på detta finns i en annan artikel som hävdar att såväl Faistos (5.43-48) som Schedios (17.304-311) får skador på pulsådronna till armen (*arteria brachialis* respektive *arteria subclavia*) när de träffas av spjut i skulderregionen.¹⁸ Detta är i och för sig möjligt rent anatomiskt men det står

15. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed>.

16. Thompson (1952).

17. Aydn, Tümerdem, Yazar och Erer (2001).

18. Kömücü et al (2014).

inget om dylika skador i texten. Intressant nog hävdar man också att Amfiklos får en ospecificerad kärlskada i benet när Meges träffar honom med sitt spjut (16.313-316) (behandlas nedan). Det framgår dock inte i artikeln om man med detta menar att *νεύρα* här betyder blodkärl.

I detta sammanhang är naturligtvis artiklar om neurologiska respektive ortopediska skador i *Iliaden* av särskilt intresse. Walshe ägnar huvuddelen av sin artikel åt symptom och skadebeskrivningar som rör centrala nervsystemet (hjärna och ryggmärg).¹⁹ Han beskriver dock kort Teukros' skada som ett exempel på perifer nervskada. Sahlas har skrivit en artikel med neuroanatomisk inriktning om skador i *Iliaden*.²⁰ Liksom Walshe refererar Sahlas rikligt till den grekiska texten i sin artikel, även om referenslistan endast innehåller *Iliaden* i engelsk översättning. Sahlas översätter (olyckligtvis felaktigt) frasen "*οἱ νεύρη*" i Teukrosepisoden (8.329) med "the nerves" så för honom tycks det inte vara något tvivel om att Teukros drabbas av en nervskada. Han tar också upp episoden med Deukalion (20.478) som exempel på en perifer nervskada. Beträffande ordet *τένοντε* hävdar han att "Nerves and tendons were indistinguishable to the Archaic Greeks, so these passages probably refer to damage involving the peripheral nerves rather than the tendons."

Saunders har skrivit en utförlig artikel där han diskuterar skador i *Iliaden*. Författaren synes ha goda kunskaper i antik grekiska och han utgår uppenbarligen från den grekiska texten.²¹ Tyvärr begränsas analysen till de 13-16:e böckerna, vilket medför att av de skador som jag diskuterar, kommenterar Saunders endast episoderna med Archelochos (14.466), Amfiklos (16.313-316) och Sthenelaos (16.587). Han påpekar bl.a. att *Iliaden* ibland innehåller exempel på osannolika överdrifter och felaktigheter och framför hypotesen att "An odd or unusual or surprising event, transmitted orally over generations, may become exaggerated or less realistic with time." Saunders nämner också exempel på "wound-weapon mismatch", t.ex. i fallet med Archelochos (14.465-9) som enligt Saunders' tolkning blev halshuggen, men där det beskrivna förloppet, halshuggning orsakad av ett spjut, är orimlig.²²

19. Walshe (1997).

20. Sahlas (2001).

21. Saunders (1999).

22. Se även Kirk (1985-1983), kommentar till 14.465-69.

Andra exempel på överdrifter är en ofta osannolikt snabb läkningsförmåga efter olika skador. Trots att Teukros, förutom nervskadan, rimligen även brutit nyckelbenet och "kvalfullt stönande" (8.334) får bäras i skydd, återhämtar han sig anmärkningsvärt snabbt och återkommer till striden redan dagen därpå (12.371).

Även dödsfallen sker snabbt i *Iliaden*. Påtagligt många av de ovan beskrivna senskadorna (och även andra skador) leder omgående till döden på ett sätt som inte är kliniskt eller fysiologiskt korrekt. Enligt Saunders är både de snabba läkningsförloppen och de snabba dödsfallen i *Iliaden* "a price he (Homer's), has to pay for the rapidity of his narrative style."²³

Såväl Fröhlich som Walshe, Saunders och Thompson framhåller dock att Homeros uppvisar en ofta förvånansvärt skarp klinisk iakttagelseförmåga. Walshe diskuterar hur Homeros på ett adekvat sätt beskriver olika neurologiska symptom i samband med de ofta detaljrika och dramatiska beskrivningarna av de skador som uppkommer i striderna.

Saunders framhåller att den dramatiska episoden med lansen, som rör sig i takt med hjärtslagen sedan den träffat Alkathoos i hjärtat, faktiskt är fullt möjlig kliniskt, även om en sådan händelse torde vara extremt sällsynt.²⁴ Kanske redogör Homeros här för en verklig händelse av sådan sällsynthet och dramatik att den återberättats genom seklerna.

I "*Homer and Orthopaedics*" diskuterar Beasley skadepanoramats ur allmän ortopedisk synpunkt.²⁵ Han påpekar också att Homeros ofta refererar till (sår)skador i anslutning till nyckelbenet och kommenterar dess roll vid såväl Teukros' skada som Hektors död. Beasley kommenterar också bråkmakaren Thersites' utseende. Denne gör det oerhörda att sätta sig upp mot ledarna, framför allt Agamemnon.²⁶ För att understryka det groteska i hans handling beskriver Homeros hans utseende enligt principen "en osund själ i en osund kropp". "Fulast var han av alla de män som begett sig till Troja, sned och hjulbent och halt på en fot, med puckliga skuldror hopböjda över sitt bröst,

23. Se även Linnér, förord till Björkeson (1999) 15.

24. *Il* 13.442-44. Enligt min mening dock tveksamt om Saunders argumentering håller om Alkathoos skulle ha träffats av en lans. Troligen torde det ha rört sig om en pil, men lans ger mer dramatik åt händelsen.

25. Beasley (1972).

26. Iordanoglou (2010).

och huvudet smalnande uppåt, päronlikt, till en topp med glesa spretande hårfjun” (2.216-219). Beasley och Altschuler har påpekat att beskrivningen av hans hopböjda skuldror och deformerade huvud stämmer väl in på utseendet hos personer som lider av en sällsynt missbildning, *Dysostosis Cleidocranialis*.²⁷ Homeros skulle alltså vid något tillfälle ha träffat på eller hört talas om en person med denna diagnos och kunnat ge en träffande karaktäristik av särdragen hos dessa patienter.

I detta sammanhang kan nämnas ett begrepp från antika egyptiska texter. De två viktiga *Papyrus Edwin Smith* och *Papyrus Ebers* anses båda härstamma från ca 1550 f. Kr. (alltså samtidigt med den mykenska kulturens begynnande blomstring i Grekland), ett par hundra år före det trojanska kriget.²⁸ I dessa texter läggs stor vikt vid begreppet “*met*”, plural “*metu*”, som innefattar “blood vessels, various ducts and also tendons and muscles, particularly those which are long and thin. It may also include nerves but it is unclear whether the ancient Egyptians had any concept of the nervous system.”²⁹

Nutton diskuterar bl.a. läkarnas roll i *Iliaden*. Han kommenterar också vilken betydelse egyptisk läkekonst eventuellt haft för grekisk läkekonst i antiken. Å ena sidan framhåller han den uppenbara beundran för egyptisk medicin som Homeros ger uttryck för. Å andra sidan anger han också att grekisk medicin sannolikt utvecklats till stor del oberoende av yttre influenser, åtminstone i post-Homerisk tid.³⁰

4.2 Några definitioner

Vid läsning av den grekiska texten och de olika översättningarna framkommer att det föreligger en viss begreppsförvirring i LSJ och hos översättarna när vissa (medicinska) termer skall översättas från grekiska > engelska > svenska.

Med **nerv** menas nerver som ingår i det perifera somatiska nervsystemet (se nervsystem i *NE*).

27. Beasley (1972) och Altschuler (2001).

28. *NE*, helladisk kultur.

29. Nunn (1996) 44.

30. Nutton (2013) 40 – 44.

Fysiologiskt har sådana nerver två uppgifter. De förmedlar motoriska impulser från centrala nervsystemet (hjärna och ryggmärg) till muskler och styr dessas rörelser. De förmedlar också känselimpulser (beröring, temperatur, smärta etc.) från perifera känselorgan till det centrala nervsystemet.³¹

Anatomiskt ter sig större nerver i ett sår eller vid dissektion, som vita strängar med en diameter från ca 4-5 mm (*n. medianus* vid handleden) till ca 20-30 mm (*n. ischiadicus* bakom höften). I de delar av extremiteterna som är närmast bålen ligger nerver ofta dolda under och mellan olika muskelgrupper, men längre distalt, framförallt kring leder, ligger nerver ytligare under huden.

Sena är en "bindvävsstruktur, vanligen långsträckt med rundad tvärsnittsytta, som förbinder muskel med skelettstruktur och överför sammandragning (kontraktion) av muskeln till skelettdelen. Detta möjliggör aktiva rörelser i lederna" (*NE*).

Anatomiskt ter sig också senor som långa vita strängar med ungefär samma diameter som nerver. Även senor ligger ofta ytligt under huden i anslutning till leder. I en lokaliserad sårskada kan de vara till förväxling lika nerver, framförallt kring hand- och fotled.

Ledband är ett "stramt bindvävsband (ligament) som håller samman skelettdelarna i en led, t.ex. sidoligament (*ligamentum collaterale*) och korsband (*ligamentum cruciatum*) i knäet" (*NE*). De är utformade så att de tillåter ett normalt rörelseomfång samtidigt som de stabiliserar leden.

Fascia är "en anatomisk term för bindväv som omger och håller samman kroppens muskler." "Bindvävshinnan omkring organ och under huden benämns också fascia" (*NE*).

Språkligt demonstreras olika varianter i tabell 1:

31. Syn- och hörselnerverna räknas till de s.k. kranialnerverna och kommenteras inte här.

Tabell 1

Grekiska,LSJ	Engelska	Svenska
τένων, ό	sinew, tendon (LSJ)	sena
ἴς, ἦ, samt varianten ἰνη, ἦ	sinew, tendon (LSJ) the tendons (Bu) the sinew (Mu) the hump (Fitz) the whole sinew (Ha)	<i>Ligament, ledband, fascia</i> nacksenan (Jo) var sena (La) nackens muskler (Bæ) alla nackens senor(Bj)
νευρο-ή, ἦ	string, bow-string (LSJ)	sträng, bågsträng <i>sträng = "met"?</i>
νεῦρον, τό. (LSJ) Il.4.122 samt 4.151	cord, bow-string (LSJ) <i>cord made of sinew, e. g. bowstring,</i> Il.4.122; string fastening the head of the arrow to the shaft, ib.151 (LSJ) the thread (Bu) sinew (Mu) lashing (Fitz) Head-binding (Ha)	sträng, bågsträng <i>surrning</i> pilsnodd (Jo) snodd (La) snöre (Bj, Bæ)
νεῦρον, τό. Il.16.316, (står i plural): νεῦρα)	Sinew, tendon (LSJ)	sena <i>sträng = "met"?</i>
νεῦρον, τό, betydelsen nerv beskrivs enl. LSJ först hos Erasi- stratos, 200-talet f.Kr.	nerve	nerv <i>sträng = "met" hos Homeros?</i>

Text med *kursiv* stil i höger spalt är mina tolkningsförslag.

Ur tabellen framgår att LSJ översätter all bindväv med “sinew, tendon” utan den uppdelning i olika betydelser som finns i svenska och grekiska. Dessutom har i *Iliaden* ordet *νεῦρον* enligt LSJ flera olika betydelser: sena, surrning, bågsträng.

Vad gäller de olika grekiska termer, *τένων*, *ἴς* och *νεῦρον*, som enligt LSJ synonymt betyder “sinew, tendon” föreslår jag mer differentierade betydelser på engelska och svenska (tabell 1). Att döma av de sammanhang som de olika orden står i tolkar jag att Homeros använder ordet *τένων* för att beteckna “sena, tendon” som anatomiskt – funktionellt begrepp, motsvarande *NE:s* definition på sid 12. Ordet *ἴς* motsvarar snarare *NE:s* definitioner på “ledband, ligament” respektive “fascia”.³²

Dessutom kan man överväga om inte Homeros använder *νευρή* och *νεῦρον* synonymt för att beteckna dels (båg)strängar och snören som fysiska föremål, dels som strängformade anatomiska strukturer (t.ex. nerver, blodkärl etc.), motsvarande det egyptiska “*met(u)*”.³³ Denna hypotes förutsätter att grekerna redan under mykensk eller åtminstone homerisk tid kommit ett steg längre än egyptierna vad gäller anatomi såtillvida att de identifierat och namngivit just “sena”, *τένων*, som separat anatomiskt-funktionellt begrepp. Hypotesen styrks av att *Galenos* definierade *τένων* “as a species of *νεῦρον*”.³⁴ Enligt *Galenos’* definition av *νεῦρον* innefattar ordet dels de övergripande betydelserna sträng (sena, ligament, nerv). Sedan anger han som ytterligare specificering att *τένων* betyder vad som motsvarar nutida sena, *σύνδεσμος* motsvarar närmast ligament och *νεῦρον* nerv. Enligt *Galenos* betyder alltså *νεῦρον* både det övergripande ”sträng” och det mer specifika ”nerv”.³⁵

Alltså:

1. Egyptiska *met(u)* = allmänt begrepp för strängformade strukturer i kroppen (blodkärl, utförsgångar, senor, smala muskler, nerver).
2. *Νευρ-ή, ἦ* = bågsträng i *Iliaden* (LSJ), men kanske också sträng i mer allmän mening, i vissa fall synonymt med *νεῦρον*.

32. (17.522) respektive (23.191). Se vidare diskussion i texten.

33. Se diskussionerna kring Pandaros bågsträng (4.122) samt Amfiklos senskada (16.313) nedan.

34. LSJ, uppslagsord *τένων*, vilket hänvisar vidare till Kühn 1821, band 2, 739.

35. Se även Singer (1952): “Galen’s use of the word neuron for three different kinds of structure has caused endless misunderstanding”.

3. Νεῦρον motsvaras i egyptiskan delvis av *met(u)* = strängformade organ (blodkäril, nerver mm). Dessutom betyder νεῦρον i icke-anatomisk mening sträng, bågsträng, snöre/surrning.

4. Dock betyder νεῦρον **inte** specifikt sena enligt denna hypotes, utan för denna betydelse har Homeros ett speciellt ord, τένων, vilket alltså Galenos definierar som en underart till νεῦρον.

5. Analys

5.1 Bågsträng

Homeros använder inte något av de vanliga orden för pilbåge eller pil i beskrivningen av Teukros' skada (8.328). Björkesons översättning "Bågens sträng" är alltså tveksam ur strikt språklig synpunkt. Det som brister är en sträng, νευρή, vilket enligt LSJ betyder "A. *string or cord of sinew, in Ep. usu. bowstring*". Både de översättare som specifikt använder ordet bågsträng och de som endast översätter νευρή med sträng/string kan därför finna stöd för sin tolkning hos LSJ. Observera dock att enligt LSJ betyder νευρά, ἦ, eller νευρή **inte** enbart "sena".

Homeros använder olika former av ordet νευρή i 16 fall, där det av sammanhanget klart framgår att han hänvisar till bågsträng.³⁶

Enligt LSJ finns det dock ett undantag från regeln att bågsträng alltid heter νευρή hos Homeros. I episoden med Pandaros, 4.122, skriver Homeros: "ἔλκε δ' ὁμοῦ γλυφίδας τε λαβὼν καὶ νεῦρα βόεια."³⁷ "Sensträngen grep han om, tillsammans med skåran, och drog dem åt sig..."³⁸ LSJ hävdar att ordet νεῦρα här är neutrum ackusativ plural av νεῦρον, τό. Valet av numerus kan dock synas något egendomligt eftersom Pandaros' båge rimligen bara har en sträng. Jämför fortsättningen: "och drog dem åt sig tills strängen rörde hans bröst", "νευρήν μὲν μαζῶν πέλασεν" eller Od. 21.419 där Odysseus grep strängen och skåran och drog dem mot sig: "ἔλων ἔλκεν νευρήν γλυφίδας τε".

36. Nämligen 4.122-25, 8.324, 11.475, 11.664, 15.463-69, 8.300, 8.309, 13.585, 15.313, 16.773 samt 21.113.

37. Teubner anger εἶλκε.

38. γλυφίς, "skåran/skårad ände" skrevs alltid i plural hos äldre författare (LSJ), se även Kirk (1985-1993), kommentar till 4.122.

I de senare fallen använder alltså Homeros det mer förväntade *νευρά, ἦ* i ackusativ singular. Å andra sidan är växling mellan singular och plural vanlig i epik. I 4.122 får man anta att metrisk skäl övervägt vid ordvalet.³⁹

5.2 Sena

För sena i anatomisk och funktionell bemärkelse används vanligen *τένων*. Sökning ger 8 träffar, varav 5 fall gäller senor i extremiteter, alla i anslutning till en led. De övriga tre anger senor i halsen. I fem av de åtta fallen anger Homeros uttryckligen att senorna krossas/slits-/skärs av.⁴⁰

Tabell 2

Textställe	Händelse	Ordform	Förstärkningsord
4.521	Diores får en sten vid ankeln: "Bägge senorna krossades helt..."	<i>τένοντε</i>	<i>ἀμφοτέρω</i>
5.307	Aeneas' höft krossas av en sten och "båda senorna avslets,"	<i>τένοντε</i>	<i>ἄμφω</i>
10.456	Dolon får ett svärd i nackens mitt: "det avskar båda dess senor"	<i>τένοντε</i>	<i>ἄμφω</i>
14.466	Archelochos träffas av ett spjut i halsen: "och båda senorna avskars"	<i>τένοντε</i>	<i>ἄμφω</i>
22.397	Akilles genomborrar Hektors "bakre senor från ankel till häl"	<i>τένοντε</i>	Se text
16.587	Sthenelaos träffas av en sten på halsen: "slet isär hans senor"	<i>τένοντας</i>	
17.290	Rem runt senorna vid Patroklos' ankel	<i>τένοντας</i>	
20.478	Spjut i Diomedes' armbåge "där senorna löper ihop"	<i>τένοντες</i>	

En observation är att Homeros aldrig använder *τένων* i singularis utan endast i dualis eller pluralis.⁴¹

39. "As often, metrical reasons may play some part", Kirk (1985-1993), kommentar till 4.123-4.

40. Vad gäller Diomedes anger Homeros inte uttryckligen att senorna skadas.

41. Se även Kirk kommentar till 4.521, 16.587 samt 17.290-2.

Som framgår av tabell 2 står ordet *τένων* i dualis i fyra av sammanlagt fem beskrivna senskador. I fyra av dessa fem fall förstärks uttrycket med *ἄμφω* eller *ἀμφοτέρω*, båda, vilket då understryker att det finns två senor och att "båda" skadas. Gemensamt för dessa fyra händelser, är att de beskrivs som senskador i anslutning till leder (höftled, fotled respektive halsen x 2). Ytterligare gemensamt för dessa fall är att Homeros anger att det finns två senor kring var led oberoende av hur många senor som de facto passerar den aktuella leden. I verkligheten är antalet senor som passerar ankeln betydligt fler medan en modern anatom snarare skulle hävda att höftleden ligger inbäddad i muskulatur och att leden i strikt anatomisk mening inte passeras av någon sena (möjligen undantagandes *ilio-psoas*). Det finns inte heller bara två senor i nacken, nackens rörlighet styrs i stället av ett stort antal småmuskler.

Denna språkliga konstruktion har givit upphov till kommentarer hos vissa artikel-författare. Thompson anger i sin artikel att "the two sinews" i fallet med Aeneas skulle syfta på ett ledband i höften, *ligamentum iliofemorale*, som i sin nedre del anges vara dubblerat.⁴² Att Homeros skulle känna till denna struktur som endast angår specialister i anatomi är mycket långsökt. Däremot kan man hålla med Thompson om att när det gäller de två senor som skadas i Diores' fotled så menar Homeros rimligen de två största och mest uppenbara senorna, nämligen akilles-senan på baksidan av leden och *tibialis anterior*-senan på framsidan.⁴³

Thompson kommenterar inte de övriga ställen där *τένων* står i dualis.

Beasley noterar också den upprepade användningen av frasen "the two sinews", vilket han ser som sätt att förenkla en anatomisk beskrivning.⁴⁴

Homeros' beskrivning av senor antyder att hans kunskaper i systematisk och topografisk anatomi i vissa avseenden var otillräckliga enligt modernt sätt att se. I stället uttrycker han en anatomiuppfattning av empiriskt-funktionell natur. Sannolikt har han observerat att om en sena skärs av så förlorar extremiteten distalt om skadan en del av sin funktion. Det är också troligt att han noterat att t.ex. handen och

42. Thompson (1952).

43. Skall man vara noga går senan till *extensor hallucis longus*, den långa stortåsträckarsenan, strax in till *tibialis anterior* och dessa ter sig ofta som en enhet exteriört, men *tibialis anterior* är den kraftigaste.

44. "anatomy...Often it is simplified in description, particularly in the choice of the phrase "the two sinews" which crops up often." Beasley (1972).

fingrarna har senor på ovansidan som sträcker i lederna och senor på undersidan som böjer lederna. I detta sammanhang skall man komma ihåg att nerver och senor uppvisar en (för kirurgen) besvärande likhet i en sårskada. En läkare - eller skald - under antiken som sett en sårskada i exempelvis handleden hos en sårad soldat kan ha noterat att avskurna "strängar" i såret kan leda till både nedsatt rörlighet i fingrarna och känselbortfall i handen.

Man kan tolka det så att Homeros genom användandet av konstruktionen ἄμφω + dualis lägger ett funktionellt synsätt på anatomin. Eftersom en led bara antas ha två senor, en böj- och en sträcksenor, och båda krossas/skärs av så blir leden helt obrukbar.⁴⁵

I modern anatomisk mening ser man inte heller halsen som **en** led utan sett ur anatomisk synpunkt är halsens stora rörelseomfång totalt ett resultat av det samlade rörelseomfånget i lederna mellan de individuella halskotorna inklusive leden mellan översta halskotan och skallen. Har man, vilket Homeros av allt att döma hade, en mer funktionell syn på anatomi kan man dock uppfatta halsen som **en enda** led.

Tre av fallen rör sig om senskador i halsen. Dolon och Archelochos får "båda senorna" avskurna, varvid Homeros använder en stående fras: "ἀπὸ δ' ἄμφω κέρσε τένοντε:", alltså även här konstruktion med ἄμφω plus dualis. I det tredje fallet får Sthenelaos en sten på halsen, vilken "ῥῆξεν δ' ἀπὸ τοῦο τένοντας", "slet isär/slet loss hans senor" (min övers). Frågan är vilka senor Homeros åsyftar. Menar han senor i allmänhet för att antyda att huvudet sitter löst dvs. att Sthenelaos bryter nacken? Eller menar han de två muskler som sitter på halsens framsida, *musculi sternocleidomastoidei*? De är onekligen smala och kan lätt misstas för senor, speciellt i sina nedre delar. Se bild 2.

45. I de angivna exemplen dör dock alla utom Aeneas som blir helbräddgjord genom ett gudomligt ingripande.

Bild 2. Huvud av Poseidon/Zeus. Konstnären har tydligt modellerat hur *musculus sternocleidomastoideus* på höger sida spänns när huvudet vrids maximalt åt vänster medan muskeln på vänster sida slappnar av.⁴⁶

Andra språkliga konstruktioner används när Akilles binder oxhudsremmar runt de ”bakre” senorna i Hektors fötter (22.397): “ἀμφοτέρων μετόπισθε ποδῶν τέτρηνε τένοντε ἐς σφυρὸν ἐκ πτέρυγης”.

“fötternas senor der bak han genomborrade mellan häl och knöl” (Jo)

“Fötterna bägge han genomstack i de senor, som baktill gå mellan ankel och häl” (La).

“Han genomborrade båda fötternas senor från ankeln till hälen” (Bæ).

“han borrhade hål i fötternas bakre senor från ankel till häl”(Bj).

46. Närbild av den kända statyn där Poseidon/Zeus i helfigur står i begrepp att kasta sin treudd/åskvigg. Ca 460-450 f. Kr. Nationalmuseum, Athen. Eget fotografi.

“he pierced the sinews at the back of both his feet from heel to ankle” (Bu).

“The tendons of both his feet behind he pierced from heel to ankle” (Mu).

“Behind both feet he pierced the tendons, heel to ankle”(Fitz).

“He cut through behind the tendons of both feet from heel to ankle” (Ha).

Här har de flesta översättarna utom Johansson och Björkeson angett att *ἀμφοτέρων* (plural maskulinum genitiv) syftar på fötterna, alltså “båda fötternas senor”.

Hippochoos slår en rem “*παρὰ σφυρὸν ἀμφὶ τένοντας*”, runt senorna vid Patroklos’ ankel för att släpa undan kroppen sedan Hektor dödat honom (17.290). I detta fall står *τένοντας* i ackusativ pluralis.

I ett fall (Deukalion, 20.478) står senor i nominativ pluralis. Deukalion träffas av ett spjut i armbågen “*ἵνα τε ξυνέχουσι τένοντες ἀγκῶνος*”. Exakt var på armbågen spjutet träffar framgår inte men av frasen “där senorna löper ihop” kan man i första hand tänka sig armbågens baksida där den stora tricepsenan fäster på armbågsspetsen, *olecranon*, ett ställe som sannolikt lätt skadas när man lyfter armen framåt med böjd armbåge för att parera ett slag eller ett svärdshugg.

Även fortsättningen är intressant: “*ὃ δέ μιν μένε χεῖρα βαρυνθείς*”. I LSJ anges s.v. *βαρύνω*: “*χεῖρα βαρυνθείς disabled in hand*, 20.480”. Skärs senan eller olecranonspetsen av tappar man till största delen förmågan att aktivt sträcka i armbågen. Dessutom löper den stora *nervus ulnaris*, med stor betydelse för handens känsel och motorik, tätt intill och löper stor risk att skäras av samtidigt. Även om Homeros inte anger att spjutet skadar senorna, kan han antyda att handen blir nertyngd/obrukbar genom att *nervus ulnaris* skadas.

Här är alltså ytterligare ett fall där det är möjligt, till och med troligt, att Homeros menar att det föreligger en nervskada.⁴⁷ Såväl Johansson som Lagerlöf och Björkeson använder ordet “förlamad” medan Bækström och de engelska översättarna använder mer varierande termer för funktionsnedsättningen.

“der senorna löpa inunder armen tillsammans, att tvert gick kopparlansen igenom armen; men kvar på stället han stod, med armen förlamad” (Jo).

“där armbågssenorna nertill samlas,...Häpen Deukalion dröjande stod med armen förlamad”(La).

47. Sahlas 2001.

“-just där senorna löper samman trängde den bronssmidda udden in i hans arm. Han stannade, kännande tyngden i armen”(Bæ).

“där senorna löper ihop, och hans bronsudd gick tvärs genom armen. Häpen blev troern stående kvar, med armen förlamad”(Bj).

“where the sinews of the elbow are united, whereon he waited Achilles’ onset with his arm hanging down”(Bu).

“Then, at the point where the sinews of the elbow join,...and he awaited his coming with arm weighed down”(Mu).

“where elbow-tendons held together,...Standing with arm inert”(Fitz).

“where the tendons join at the elbow. Deukalion waited for him with his arm crippled”(Ha).

I episoden med Amfiklos (16.313) finns ett intressant undantag från regeln att Homeros använder *τένων* för vad LSJ och samtliga översättare tolkar som sena: “Φυλείδης δ’ Ἀμφικλον ἐφορμηθέντα δοκεύσας | ἔφθη ὀρεξάμενος πρυμνὸν σκέλος, ἔνθα πάχιστος | μῶν ἀνθρώπου πέλεται: περὶ δ’ ἔγχεος αἰχμῇ | νεῦρα διεσχίσθη”. “Meges passade på Amfiklos och förekom honom i hans attack – han fick in en stöt högst upp på låret, där det på mänskan är mest muskulöst; den vässade udden kapade senorna tvärt.”

Episoden är oklar ur både anatomisk och språklig synpunkt. Var träffade spjutet/lansen?

“**föret i underbenet**, der vaden tjockast på menniskan är; men rundtom udden af lansen senorna skuros utaf” (Jo).

“**genom låret**, där tjockast muskelhopen på människan är, och det vässade spjutet senorna sönderflängde” (La).

“**i översta änden av benet**, där mannens muskler är tjockast, så att udden på lansen slet sönder senorna” (Bæ).

“**högst upp på låret**, där det på mänskan är mest muskulöst” (Bj).

“**upper part of his thigh**, where the muscles are thicker than in any other part; the spear tore through all the sinews of the leg”(Bu).

“**at the top of the leg** where a man’s muscle is thickest; and around the spear point the sinews were torn apart” (Mu).

“**his thigh** where a man’s muscle bunch. Around the spearhead tendons were split” (Fitz).

“at the top of his leg, where a man’s muscle is thickest: the spear-point sliced through the tendons” (Ha).

Varken Kirk eller någon av översättarna accepterar LSJ:s tolkning: “σκέλος , εος, τό: leg from the hip downwards, only once in Hom., πρυμνὸν σκέλος the ham or buttock, Il. 16.314.” Det är värt att notera att Homeros använder ordet γλουτός när han beskriver hur Meriones och Harpalion får en lans resp. pil i högra skinkan, “βεβλήκει γλουτὸν κατὰ δεξιόν” (5.66) respektive “καί ῥ’ ἔβαλε γλουτὸν κάτα δεξιόν” (13.651). LSJ ökar oklarheten: “νεῦρον, τό: sinew, tendon, once in Hom., in pl., of the tendons at the feet, περὶ δ’ ἔγχεος αἰχμῇ νεῦρα διεσχίσθη Il.16.316 ”. Som synes anger LSJ att νεῦρα här är plural av νεῦρον och betecknar senor i foten trots att man, som ovan sagts, under uppslagsordet σκέλος, τό anger att termen “πρυμνὸν σκέλος” i 16.314 betyder skinka, bakdel. Vidare noteras att tre av de här aktuella översättarna (Johansson, Murray och Fitzgerald) följer originalets konstruktion med passivsats.

Vad gäller Amfiklos’ skada anför både Kirk och Saunders hypotesen att spjutet träffar låret strax nedom ljumsken varvid det skulle kunna skära av både de stora blodkärlen i låret, i första hand *arteria* och *vena femoralis*, samt *nervus ischiadicus*, ischiasnerven. Saunders anger emellertid också att spjutet skulle kunna ta samma bana och åstadkomma samma skador om det träffar bakifrån. Dock måste inte spjutet nödvändigtvis behöva skada blodkärlen. Går det in bakifrån skulle det huvudsakligen kunna gå genom muskulatur och eventuellt ischiasnerven. Ischiasnerven löper under muskulaturen ner nära baksidan av höftleden. En lansstöt i nedre delen av skinkan, eller baksidan av lårets övre del, som inte penetrerar alltför djupt, skulle kunna vara en skada som en soldat under antiken med ganska stor sannolikhet skulle kunna överleva. Om ischiasnerven skars av skulle konsekvensen dock bli ett påtagligt neurologiskt handikapp med känselnedsättning och förlamningssymptom i benet.⁴⁸

Jag har ovan framfört hypotesen att νεῦρα här inte betyder enbart senor utan motsvarar det egyptiska *met(u)*, dvs. flera sorters strängformade anatomiska strukturer (t.ex. nerver, blodkärl, senor etc.). Saunders är delvis inne på samma linje: “and the tendons here, νεῦρα, are again unidentifiable, probably just long, thin structures,

48. Av allt att döma avlider Amfiklos i alla fall: “och ögonen höljdes av mörker”.

possibly nerves.”⁴⁹ Ytterligare ett skäl som talar emot att *νεῦρα* betyder senor är att Homeros i alla andra fall i Iliaden där det handlar om senor, anger att de finns i anslutning till leder (Homeros anser uppenbarligen att halsen utgör **en** led; se tabell 2. I fallet Amfiklos anger Homeros mer ospecificikt att spjutet träffar övre delen av benet (alternativt skinkan) vilket tyder på att när han skriver *νεῦρα* på detta ställe i texten menar han något annat än senor.

Homeros använder ytterligare ett ord för senvävnad, *ἴς*, *ῆ*, eller *ἴνη*, *ῆ*, som enligt LSJ också betyder sinew, tendon. Ordet förekommer två gånger i *Iliaden*, en gång i singular ackusativ, “*ἴνα τάμη διὰ πᾶσαν*,” (17.522) och har då översatts med “alla nackens senor skärs av”, fast på svenska skulle snarare “skär igenom hela nackligamentet” passa bättre ur anatomisk synpunkt.

Övriga översättare har lite olika förslag med olika numerus:

“skär nacksenan utaf” (Jo).

“så att var sena han skär” (La).

“och klyver nackens muskler” (Bæ).

“and severs the tendons at the back of its neck” (Bu).

“and cuts clean through the sinew” (Mu).

“and cut through all the hump” (Fitz).

“and cuts through the whole sinew” (Ha).

Ordet förekommer en gång till, i plural, “*ἀμφὶ περι χροῶ ἴνεσιω ἥδὲ μέλεσιω*” (23.191), “hans hud kring senor och lemmar”. Här passar både “ledband” alternativt “fascior” också bra in.

5.3 Nervskada

Som nämnts ovan tyder domningen i Teukros’ hand på en nervskada. Varför skriver då vissa översättare att en sena brister?

Ordet *νευρήν* i 8.328 är enligt LSJ ackusativ singularis femininum för *νευρά* eller *νευρή*, alltså “bågsträng/sträng”. LSJ påpekar specifikt under uppslagsordet *νευρά* att: “5. wrongly taken by some, = *νεῦρον*, Il. 8.328. (Cogn. with *νεῦρον*).”⁵⁰ Enligt LSJ:s

49. Saunders (1999).

50. Denna punkt sedermera borttagen enligt LSJ Revised Supplement (1996).

ursprungliga tolkning betyder således inte *νευρήν* här sena (och inte heller nerv). Däremot påpekar LSJ att *νευρά* och *νεῦρον* är besläktade. Frågeställningen huruvida Homeros här menar nerv eller sena var av tidigare kommentarer att döma inte aktuell för honom själv, utan har uppkommit senare, 400-200-talet f.Kr., med tilltagande kunskaper i anatomi. Som framgår av tidigare diskussion på sidorna 8 och 10 anses det oklart om Homeros eller egyptiska författare var medvetna om begreppet nerv som separat fysiologiskt eller anatomiskt begrepp.⁵¹ Möjligen är Homeros här i gott sällskap. Läsaren får intryck av att de översättare som tolkat *νευρήν* som sena har sett ett samband mellan senskadan och domningen (sid 2-3), vilket alltså är fysiologiskt felaktigt. Rent språkligt kan man kanske ana ett inflytande från tyska översättningar. Såväl *νευρή* som *τένων* kan översättas med ordet *Sehne* på tyska.⁵²

5.4 Nyckelben

När Hektor kastar stenen mot Teukros i 8.325 anger Homeros att stenen träffar “*ἀυέρυοντα παρ’ ὤμων, ὅθι κληῖς ἀποέργει | ἀυχένα τε στῆθός τε, μάλιστα δὲ καίριόν ἐστι*”, “där nyckelbenet förenar halsen och bröstet – en punkt som är mer sårbar än andra.”

Skador i anslutning till nyckelbenet förekommer i *Iliaden* i 6 fall.⁵³ Hos Teukros tycks det röra sig om en sluten skada, medan det i de övriga fallen rör sig om penetrerande skador av spjut/lans/glafve (3 fall) eller svärd (2 fall). Skadorna beskrivs ofta mycket dramatiskt; i 5.147 hugger Diomedes “till mot den andres nyckelben så att skuldran blev skild från halsen och ryggen” och i 5.579 “drev Atrevs’ son, den i lansstrid berömde in i hans bröst sitt spjut så att nyckelbenet blev krossat”. Även om Homeros inte överallt uttryckligen nämner utgången är tydligen Teukros den ende som överlever, övriga skador är uppenbart dödliga.

Hektor tillfogas *Iliadens* mest betydelsefulla banesår (22.324-25). Det uppkommer när Akilles driver in sin lans “vid nyckelbenen där hals och skuldror förenas skymtade strupen där människans liv släcks ut allra snabbast.”

51. Sahlas (2001), Nunn (2006).

52. Voß (ca1780?) översätter *τένων* med “Sehne” och *νευρή* med det likartade “Senne”, medan Schrott (2010) vanligen översätter båda med “Sehne”.

53. 5.147, 5.579, 8.327, 17.309, 21.117 samt 22.324.

Homeros beskriver det på följande sätt: “φαίνεται δ’ ἡ κληῖδες ἀπ’ ὤμων ἀυχέν’ ἔχουσι | λαυκανίην, ἵνα τε ψυχῆς ὀκιστος ὄλεθρος.”⁵⁴

“blott der axlar och hals av nyckelbenen förenas, bar han halsen förnam, der störst är vådan för lifvet” (Jo).

“endast där skuldror och hals av nyckelbenen förenas, tedde sig strupen bar, där livet kan hastigast släckas” (La).

“utom det ställe där nyckelbenen möts under halsen, strupen, där livet också snabbast går att förgöra” (Bæ).

“save only the throat where the collar-bones divide the neck from the shoulders, and this is a most deadly place”(Bu).

“but there was an opening where the collarbones part the neck and shoulders, the throat, where destruction of life comes most speedily” (Mu).

“showing only, where his collar-bones divided neck and shoulders, the bare throat where the destruction of a life is quickest” (Fitz).

“But flesh showed where the collar-bones hold the join of neck and shoulders, at the gullet, where a man’s life is most quickly destroyed” (Ha).

För att specificera detta dödliga ställe väljer Homeros alltså här en annan fras än i Teukros-episoden, där det heter “ὄθι κληῖς ἀποέργει | ἀυχένα τε στηθός τε, μάλιστα δὲ καίριόν ἐστι”, “där nyckelbenet förenar halsen och bröstet – en punkt mer sårbar än andra”.

Beskrivningen av denna episod är ytterligare ett exempel på Homeros ibland felaktiga anatomi- och fysiologiuppfattning.⁵⁵ Homeros har uppenbarligen missuppfattat vilka som är de mest kritiska strukturerna kring nyckelbenen. Han anger alltså att (mat)strupen är den mest dödliga strukturen i halsen och det är just där som Akilles driver in lansspetsen. Observera dock att matstrupen inte är synlig exteriört, utan det som Akilles ser är struphuvudet och övre delen av luftstrupen.

54. Teubner föreslår ἔχουσι, λαυκανίης. Kirk instämmer.

55. Även språkbehandlingen är något oklar. Varianten λαυκανίη betecknar i 24.642 helt klart svalg och/eller matstrupe, medan λαυκανίη i denna episod (22.325) synes betyda strupe i allmän bemärkelse = halsens framsida inkluderande struphuvudet. Som synes av fortsättningen av denna episod använder sedan Homeros ett annat ord, ἀσφάραγος, för “luftrör” = luftstrupe, tre rader längre fram (22.328).

Skador på såväl mat- som luftstrupe är i och för sig allvarliga även enligt modern uppfattning men så som skadan beskrivs torde Hektors snara död bero på den dramatiska blodförlust som lansen rimligen åstadkommit.

Dessutom anges för dramatikens skull att Hektor skall vara i stånd att tala en stund till varför Homeros tillägger att "οὐδ' ἄρ' ἀπ' ἀσφάραγον μελίη τάμε χαλκοβάρεια" (22.328), "Dock skar den bronstunga spetsen ej av den sårades luftrör".

6. Språkliga och allmänna synpunkter

6.1 Språk och språkliga problem

Som framgår av de olika översättningarna finns stora variationer i tolkningen av ursprungstexten. Denna olikhet i tolkningarna kan naturligtvis bero dels på olika färdigheter hos de individuella översättarna men också på tidsbundna trender i synen på hur "fria" översättningarna kan tillåtas vara i förhållande till originalet. Olika metriska och poetiska hänsyn genom tiderna har också bidragit till olikheter.

Den rent språkliga analysen är förenad med stora möjligheter till misstag. Ett svårlöst problem är att definiera vad som är Homeros ursprungstext. De versioner av texten som vi har tillgång till har redan i antiken genomgått otaliga revisioner.⁵⁶ Texten kan ha omtolkats med utgångspunkt från senare kunskap, ord kan med tiden ha genomgått betydelseglidning, kopieringar kan ha blivit fel.

I denna uppsats har översättningen skett via engelskspråkliga lexika (i första hand LSJ), vilket också har bäddat för problem.

Dessutom finns det risk att ord och ordformer kan ha missats såväl vid sökning i *Perseus*, som vid min genomläsning av den svenska översättningen.

En annan felkälla är att en analys ur enbart språklig synpunkt kan leda fel när det gäller medicinska eller andra företeelser i texten. Som framgår av tabell 1 och diskussion ovan översätter LSJ t.ex. orden *νεῦρον*, *τένων* och *ἴς* konsekvent med "sinew, tendon" trots att det av sammanhanget framgår att de grekiska termerna sannolikt beskriver delvis olika vävnader. Saunders uttrycker problemen med enbart språklig analys mer explicit: "Not surprisingly, the commentaries have not usually been graded

56. Blomqvist & Jastrup (2006) 318.11.

by a high standard of anatomical or, especially, physiological background knowledge, and are often misleading in these respects.”⁵⁷

Av utrymmesskäl har jag tvingats begränsa mig till att bara diskutera vissa ortopediska skador och skador på det perifera nervsystemet. Att gå igenom hela skadepanoramat i *Iliaden* med dess beskrivningar av spjut, pilar, svärdshugg och krosskador i snart sagt varje kroppsdel och organsystem ligger utanför artikelns syfte. Dock hade en sådan genomgång sannolikt resulterat i en klarare uppfattning om Homeros anatomiska och kliniska kunskaper.

6.2 Allmän diskussion

Även om Homeros i vissa fall uppvisar en bristfällig kunskap i fysiologi samt systematisk och topografisk anatomi, så visar han som ovan nämnts ändå ibland exempel på en god anatomisk kunskap av empirisk natur.⁵⁸ Beskrivningen av höftleden när Aeneas träffas av en sten (5.307) är tämligen adekvat ur anatomisk synpunkt och kanske även episoden med Archelochos (14.465) där Homeros beskriver “översta halskotan där hals och huvud förenas” vittnar om en rätt god anatomisk kännedom. Lokalisationen av ett antal inre organ (hjärta, lever, lungor, urinblåsa) anges i huvudsak korrekt. Detta trots att det anges av olika författare att dissektioner på människor var förbjudna i arkaiska Grekland.⁵⁹ Å andra sidan har han uppenbarligen erfarenhet av en stor mängd krigsskador. Dessutom kan en del anatomiska kunskaper spridits från Egypten där erfarenhet av krigsskador rimligen varit stor. Homeros uttalar sig beundrande om egyptiska medicinska kunskaper.⁶⁰ En annan källa till anatomisk kunskap i vissa fall kan ha varit slakt av djur. Hekatomber av oxar offras och slaktas i *Iliaden*.⁶¹

Menade Homeros bågsträng eller sena i 8.328? Vilken tolkning är rätt?

För betydelsen (båg)sträng talar att LSJ hävdar denna tolkning. Som jag tolkar LSJ står betydelsen sena inte med under uppslagsordet *νευρά*, eller *νευρή*. Dessutom har de flesta i detta (begränsade) urval av översättare valt denna tolkning.

57. Saunders (1999).

58. Thompson (1952), Beasley (1972).

59. Sahlas (2001), Walshe (1997), Lloyd (1970) 64.

60. Nutton (2013) 40.

61. Se även Kirk, kommentar till 5.305-6.

Å andra sidan har tre av översättarna valt betydelsen "sena".

Ett argument för hypotesen att ordet inte ska tolkas som "bågsträng" utan som "sträng" i anatomisk mening i 8.328, är att Homeros använder frasen "ῥῆξε δέ οἱ νευρήν", "hans sträng/sena brast", utan att blanda in något av de vanliga orden för båge, τόξον eller βιός. Detta kan tolkas som att Homeros vill understryka att strängen är ett attribut till Teukros. Jämför med 15.463, "ὅς οἱ ἐϋστρεφέα νευρήν ἐν ἀμύμονι τόξῳ | ῥῆξε", där Homeros särskilt specificerar att det rör sig om bågens vältvinnade sträng.

Om vi godtar resonemanget ovan om att Homeros använder orden νευρή och νεῦρον synonymt för strängar motsvarande det egyptiska begreppet *met*, är detta ett argument för att Homeros menar att Teukros åsamkades en (anatomisk) sträng-/sen-/nerv-skada när stenen träffade honom. Hypotesen stärks ytterligare av diskussionen rörande Amfiklos skada ovan (sidorna 20-21).

7. Slutsats

Artikelns syfte var alltså att närmare beskriva och analysera Teukros' skada, liksom andra närbesläktade skador, ur ortopedisk och språklig synvinkel.

Ytterligare ett syfte var att analysera vad som kan utläsas av de aktuella textställena vad gäller Homeros' anatomiska och medicinska kunskaper. Slutligen var syftet att diskutera om ordet νευρή i 8.328 skulle översättas med bågsträng eller sena.

Genom att analysera texten på detta sätt har ett antal slutsatser och hypoteser kunnat uppställas:

1. Sannolikt har termerna τένων, ἴς och νεῦρον en mer differentierad betydelse för Homeros vad gäller olika former av senor och senvävnad än vad LSJ påskiner genom att endast översätta dessa termer med "sinew, tendon".
2. Homeros ofta förekommande bruk av ordet τένων i dualis när han beskriver senskador tyder på en empiriskt-funktionell anatomiuppfattning. Min hypotes är att Homeros anser att ledernas rörelser styrs av endast två senor, **en** böj- och **en** sträcksen. Han är ännu omedveten om senare tiders mer systematiska syn på anatomin som ju påvisat att i verkligheten passerar de aktuella lederna av ett varierande antal senor.

Jag tolkar beskrivningen av Hektors banesår som ytterligare ett exempel på denna empiriskt-funktionella anatomiuppfattning. Homeros har uppenbarligen erfarenhet av att området kring nyckelbenen är mycket sårbart vad gäller penetrerande skador men han missuppfattar vilka strukturer som är mest kritiska.

3. Punkterna 1 och 2 tyder på en imponerande klinisk iakttagelseförmåga hos Homeros och en förmåga att dra funktionella slutsatser av anatomiska och kliniska observationer som förebådar *Corpus Hippocraticum*.⁶² Ytterligare exempel på denna observationsförmåga finns i vissa av de ofta dramatiska skadebeskrivningarna under striderna samt i beskrivningen av Thersites' utseende.

4. Trots att det anges att dissektioner på människor var förbjudna i arkaiska Grekland visar Homeros prov på delvis ganska god anatomisk kunskap. En möjlighet är att denna kunskap bl.a. förmedlats från Egypten.

5. Jag pekar på möjligheten att Homeros använder sig av orden *νευρή* och *νεύρον* mer synonymt än vad LSJ förespråkar som beteckning på strängar i både materiell och anatomisk bemärkelse. I anatomiska sammanhang skulle då dessa ord kunna motsvara det egyptiska ordet *met(u)* som i *Papyrus Smith* och *Papyrus Ebers* betecknar strängformade strukturer såsom blodkärl, senor, sannolikt även nerver. Dock har Homeros gått ett steg vidare från dessa egyptiska texter och har ett specifikt ord för sena, nämligen *τένων*.

6. Ytterligare ett syfte var att försöka analysera vilket som är den mest korrekta tolkningen av 8.328 – var det bågsträngen eller senan som brast för Teukros? Frågan är dock mycket svårlöst utan att ha tillgång till Homeros första, obearbetade, text. LSJ förordar entydigt betydelsen bågsträng men av sammanhanget i texten finns starka skäl för att översätta ordet med

62. Se även fotnot 8.

sträng = det egyptiska *met* i anatomisk bemärkelse. I detta fall torde alltså tolkningen “hans sträng (i betydelsen senan/nerven) brast” vara väl så trolig.⁶³

63. Artikeln är en något bearbetad version av min kandidatuppsats i grekiska, försvarad vid ett seminarium vid Språk och Litteraturcentrum, Lunds Universitet, våren 2016. Jag framför mitt varma tack till min handledare, professor Karin Blomqvist och min mentor, FK Jacob Jonsson. Varmt tack även till Cecilia Benoni som har ritat bild 1 och bidragit med synpunkter på texten.

8. Litteraturförteckning

- Altschuler, E. L. 2001. "Cleidocranial Dysostosis and the Unity of the Homeric Epics", *Clinical Orthopaedics and Related Research* No. 383 February: 286-89.
- Aydn, A. Tümerdem, B. Yasar, M. Erer, M. 2004. "Three-Thousand-Year-Old Written Reference to a Description of what Might be the Earliest Brachial Plexus Injuries in the Iliad of Homer", *Plastic and Reconstructive Surgery* Vol 114(5): 1352-53.
- Beasley, A.W. 1972 "Homer and Orthopaedics", *Clinical Orthopaedics and Related Research* No. 89, November-December: 10-16.
- Björkeson, I. 1999. *Homeros, Iliaden. Tolkad och kommenterad av I. Björkeson. Inledning av Sture Linnér*, Stockholm.
- Björkeson, I. 1995. *Homeros, Odysséen. Tolkad och kommenterad av I. Björkeson*. Stockholm.
- Blomqvist, J. & Jastrup, P. O. 1991 (2006). "*Grekisk – Græsk Grammatik*". København
- Butler, S. 1898. *Homer, The Iliad. Rendered into English prose for the use of those who cannot read the original by S. Butler*, Apple iBooks (sannolikt faksimil av bok från 1898).
- Bäckström, T. 1972. *Homeros, Sången om Ilion (Iliaden). Översättning från Grekiska samt inledning och kommentar av T. Bäckström*, Uddevalla.
- Fitzgerald, R. 1998. *Homer, The Iliad. Translated by R. Fitzgerald. With an introduction by G.S. Kirk*, Oxford World's Classics, Oxford-New York.
- Fröhlich, H. 1879. *Die Militärmedizin Homer's*. Stuttgart. Läst i faksimil på internet 20161003: <https://archive.org/details/diemilitrmedici00frgoog>
- Hammond, M. 1987. *Homer, The Iliad. Translated with an introduction by M. Hammond*. London.
- Iordanoglou, D. 2010 "*Iliaden – en cover*", Stockholm.
- Johansson, F. 1846. *Homeros, Ilias. Från Grekiskan af J. F. Johansson*. Örebro.

- Kirk, G.S. (ed.) 1985-1993. *The Iliad: A Commentary*. 6 band. Cambridge.
- Kömücü, E. Tok, F. Şimşek, A. Özçakar, L. 2014 "Musculoskeletal Injuries in Homer's Iliad. The war of Troy Revisited", *American Journal of Physiotherapy and Medical Rehabilitation Vol 93, No. 4: 335-41*.
- Kühn, C. G. 1821, 1964. "*Claudii Galeni Opera Omnia*" Band 2. Reprografischer Nachdruck der Ausgabe Leipzig 1821, Hildesheim.
- Lagerlöf, E. 2012. *Lagerlöfs Homeros, Iliaden. E. Lagerlöfs klassiska översättning utgiven och kommenterad av Jan Stolpe och med inledning av Jesper Svenbro*. Stockholm.
- Latacz, J. 2004 "*Troy and Homer. Towards a Solution of an Old Mystery*"; Oxford.
- Lloyd, G. E. R. 1970. "*Early Greek Science. Thales to Aristotle*". New York, London.
- A Greek-English Lexicon*. 1940 (1968). Compiled by H.G. Liddell & R. Scott, revised ... by H.S. Jones. Ninth ed., Oxford. (Finns även app, "Ancient Greek", baserad på LSJ. Apple App Store).
- Greek-English Lexicon Revised Supplement*. 1996. H. G. Liddel. R. Scott. Edited by P.G.W Glare. Oxford.
- Murray, A.T. 1999. *Homer, Iliad. With an English translation by A.T. Murray. Revised by William F. Wyatt. The Loeb Classical Library*. Cambridge, Massachusetts, London, England.
- Nagy, G. 1996 (2005). "*Homeric Questions*", Austin.
- Nunn, J. F. 1996 (2006). "*Ancient Egyptian Medicine*", London.
- Nutton, V. 2013. "*Ancient Medicine*", London.
- Sahlas, D. J. 2001. "Functional Neuroanatomy in the Pre-Hippocratic Era: Observations from the Iliad of Homer", *Neurosurgery*, Vol. 48, No 6, June: 1352-57.

- Saunders, K. B. 2004. "The wounds in Iliad 13 – 16", *The Classical Quarterly* Vol 49 No. 2: 345-63.
- Saunders, K. B. 2004. "Frölich's Table of Homeric Wounds", *The Classical Quarterly* 2, Vol. 54, No. 1: 1-17
- Schrott, R. 2010. *Homer Ilias. Übertragen von Raoul Schrott. Kommentiert von Peter Mauritsch*. Frankfurt am Main.
- Singer, C. 1952. "Galen's Elementary Course on Bones", *Proceedings of the Royal Society of Medicine November* Vol 45: 767–76.
- Thompson, A. R. 1952. "Homer as a surgical anatomist", *Proceedings of the Royal Society of Medicine* Vol 45: 765-67.
- Walshe, T. M. 1997. "Neurological Concepts in Archaic Greece: What did Homer Know?" *Journal of the History of the Neurosciences* Vol 6, No 1: 72-81.
- West, M. L. 1998. "*Homerus Ilias*", Stuttgartiae; Lipsiae: Teubner.
- Homer, *Iliad*. (Allen. Oxford (1920)). Perseus, version 4.0. Tufts University.
- NE. Nationalencyklopedin, Nätupplaga. <http://www.ne.se>.
- © NE Nationalencyklopedin AB 2016. Även som App.
- PubMed. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/>
- Voß, J.H. ca 1780?. *Homer Ilias. übersetzt von Johann Heinrich Voß*.
- DigBib.Org: Die freie digitale Bibliothek www.digbib.org/Homer_8JHvChr/De_Ilias